

Rotterdamse economie groeit weer

Nederlands economische groeimotor Rotterdam komt niet aan de gevolgen van de crisis. In 2009 krimpt de regionale economie naar verwachting 4,1%. De terugslag in de industrie, groothandel en logistiek heeft voor rake klappen gezorgd. Toch valt de min door het kleine aandeel van de cyclische bouw en de oververtegenwoordiging van onderwijs en gezondheidszorg lager uit dan gemiddeld in Nederland. Vanaf eind dit jaar profiteert de regio van een aantrekkelijke wereldhandel en groeit de economie weer, al is de groei wel ondergemiddeld (0,7%).

1. De mondiale economie staat zwaar onder druk. Wat zijn de vooruitzichten voor Nederland?

De Nederlandse economie heeft het zwaar te verduren. In het eerste half jaar van 2009 kromp de economie met 5% ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar. Over heel 2009 krimpt de Nederlandse economie naar verwachting met 4,0%. De stemming van consumenten en producenten verbetert en in het derde kwartaal is de economie met dank aan de aantrekkelijke export weer licht gegroeid. De investeringen, huizenprijzen en arbeidsmarkt ontwikkelen zich volgend jaar nog negatief. Al met al wordt voor 2010 een economische groei van 1,0% verwacht.

Tabel 1 Nederlandse economie in cijfers

	2008	2009	2010
Economische groei (BBP)	2,0%	-4,0%	1,0%
Particuliere consumptie	1,3%	-2,7%	-0,5%
Overheidsconsumptie	2,0%	3,1%	2,5%
Bedrijfsinvesteringen	4,7%	-15,4%	-7,1%
Uitvoer	2,7%	-8,9%	3,6%
Werkloosheid*	3,9%	4,9%	7,4%

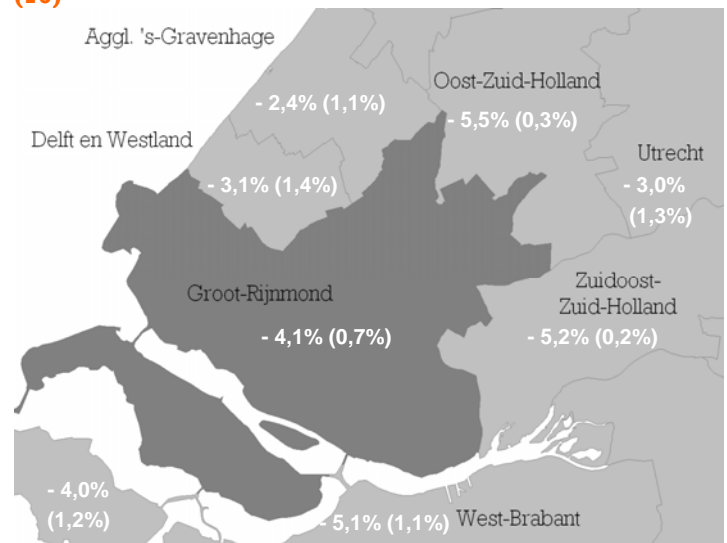
Bron: ING Economisch Bureau *percentage van beroepsbevolking

2. Veel bedrijven in de regio hebben met vraaguitval te kampen. Slaat de recessie in Rotterdam harder toe dan in de rest van het land?

De economie in Rotterdam heeft een open karakter en verschilt hierin niet van andere Nederlandse regio's. De econo-

mische krimp in deze regio ligt in 2009 rond het Nederlandse gemiddelde terwijl de groei volgend jaar naar verwachting daar onder blijft. De ruime aanwezigheid van de exportgeoriënteerde sectoren als industrie en transport dragen volgend jaar het herstel.

Figuur 1 Economische groeiverwachting in 09-10

Bron: ING Economisch Bureau

3. Staat Rotterdam er structureel slecht voor?

Nee, hoewel de crisis de Rotterdamse economie weliswaar op zijn grondvesten heeft doen trillen en lagere bedrijvigheid en toeristenaantallen wel degelijk pijn doen, staat de economie er structureel redelijk goed voor.

Traditioneel is er de Rotterdamse haven, die een belangrijk logistiek knooppunt is voor de export en doorvoer van goederen. Om de afhankelijkheid van de haven te verminderen is er de afgelopen periode fors ingezet op andere sectoren. Zo hebben de Erasmus Universiteit en de diverse Hogescholen ervoor gezorgd dat Rotterdam ook bekend staat als wetenschapstad. Bovendien heeft een groot aantal innovatieve

(ICT-) bedrijven zich in Groot-Rijnmond gevestigd waardoor het regionale innovatievermogen toeneemt. Daarnaast is de aanleg van de Tweede Maasvlakte begonnen. Daarmee wordt de toekomstige positie van de regio op het gebied van internationaal transport en logistiek veiliggesteld. Ten slotte is hoogwaardige zakelijke dienstverlening (bijvoorbeeld architecten) ruim vertegenwoordigd in de regio.

Bovendien kent Rotterdam een jonge en innovatieve bevolking die de komende vijftien jaar naar verwachting groeit. Gunstig is dat de sterk vertegenwoordigde zakelijke dienstverlening ook het meest weerbaar is en op lange termijn een bovengemiddelde groei laat zien. Het economisch perspectief voor Rotterdam blijft dan ook relatief goed. Wel zal toekomstige groei mede door de structurele verandering van de financiële sector minder robuust zijn dan we gewend zijn. Dit raakt ook aanverwante dienstverlening.

4. De industrie en transport worden dus het zwaarst getroffen. Zijn er ook sectoren die dit jaar blijven groeien?

De gezondheidszorg toont zich het meest bestendig. Als enige laat deze sector in 2009 nog een stevige groei zien (tabel 2). Zorginstellingen voorzien in een basisbehoefte waar consumenten en overheid niet onmiddellijk op bezuinigen. De toegenomen financiële onzekerheid leidt tot spaarzame consumenten en bedrijven. Dit zet de verkopen in de overige sectoren onder druk. Volgend jaar zal dit afgeremd door de lichte koopkrachtverslechtering niet veel verbeteren.

Tabel 2 Ramingen volumegroei per sector

	2008	2009	2010
Landbouw	1,1%	1,0%	2,4%
Industrie	-0,7%	-9,5%	3,4%
Bouw	5,9%	-6,1%	-7,1%
Groothandel	1,7%	-6,0%	1,0%
Detailhandel	0,7%	-4,4%	-2,3%
Horeca	-3,1%	-7,0%	-1,0%
Transport & opslag	1,1%	-8,6%	2,3%
Zakelijke dienstverlening	2,6%	-4,4%	0,7%
Overheid	2,2%	0,7%	0,9%
Zorg	3,3%	3,3%	2,7%
Totaal Nederland	2,0%	-4,0%	1,0%

Bron: ING Economisch Bureau

Ondanks zuinigere consumenten realiseren supermarkten dit jaar als enige segment binnen de detailhandel een omzetgroei. Net als delen van de landbouw profiteren zij van de basisbehoefte waarin zij voorzien.

Van alle krimpende sectoren vertoont de detailhandel samen met de landbouw in 2009 daardoor de kleinste min. Zakelijke dienstverleners laten een divers beeld zien. Uitzend- en reclamebureaus hebben het meeste last van de vraaguitval,

doordat bedrijven massaal afscheid nemen van tijdelijk personeel en stevig in reclame-uitgaven snoeien. Incassobureaus hebben daarentegen baat bij de verslechterde betalingsmoraal. Ook zijn er juridische dienstverleners die profiteren. Tegen het einde van 2009 zien de meeste sectoren weer enige verbetering, terwijl in de bouw de recessie pas echt inslaat.

5. Is de bodem van het dal in de regio al gepasseerd?

Hoewel de uitgaven van binnen- en buitenlandse consumenten ook in Rotterdam nog onder druk staan, zal de regio kunnen volgen in het herstel. Wel werkt het zwakke herstel van de zakelijke dienstverlening vertragend. De ommekeer doet zich het eerst voor in regio's waar de industrie een belangrijk aandeel heeft. Met de vele internationaal opererende logistieke dienstverleners kent Rotterdam ook bedrijven die in een vroeg stadium weer opbloeien. Met uitzondering van de bouw, detailhandel en horeca laten alle sectoren volgend jaar weer groei zien. De lange looptijd van bouwprojecten zorgt voor een vertraagd effect, waardoor dit de enige sector is die in 2010 nog sterker krimpt dan in 2009. De hard getroffen sectoren industrie, transport en groothandel ontwikkelen zich in 2010 een stuk voorspoediger.

6. Vorig jaar was er nog sprake van sectorbrede personeelstekorten. Betekent dit dat het verlies aan banen beperkt blijft?

Nee, de gevolgen van de economische recessie voor de arbeidsmarkt zijn niet gering. Hoewel de somberste prognoses naar beneden zijn bijgesteld, lezen we nog veel berichten over faillissementen en gedwongen ontslagen. Door vertragende factoren, zoals de deeltijd WW, zal het landelijke banenverlies in 2010 groter zijn dan dit jaar.

Tabel 3 Ramingen werkgelegenheid per sector

Bedrijfstak	Aantal banen*	Ontwikkeling banen	
	2008	2009	2010
Landbouw	280	-0,8%	-0,7%
Industrie	950	-3,6%	-7,5%
Bouw	510	-1,2%	-5,8%
Groothandel	530	-3,0%	-1,7%
Detailhandel	810	-1,0%	-2,5%
Horeca	355	-2,5%	-5,5%
Transport & opslag	390	-3,8%	-1,0%
Zakelijke dienstverlening	2.100	-4,5%	-2,0%
Overheid	970	0,1%	0,0%
Zorg	1.300	1,1%	0,9%

Bron: ING Economisch Bureau * Banen van werkzame personen (* 1000)

Over beide jaren samen gaan landelijk circa 350.000 - 400.000 banen verloren, waarvan een kleine 40.000 in Rotterdam. Alleen overheid en zorg laten voor beide jaren nog een toename zien.

Veel Rotterdamse banen worden door werknemers uit omliggende regio's bezet. De arbeidsmarkt kent veel hoog opgeleiden, maar ook veel laagopgeleiden. Door het grote aantal banen in de zakelijke dienstverlening en het betrekkelijk grote aandeel van de industrie wordt de Rotterdamse regio relatief zwaar geraakt. De klap zal daar echter vooral in 2010 vallen doordat het banenverlies in de industrie met enige vertraging doorwerkt vanwege het lage percentage flexwerkers in deze branche. Per saldo is de werkloosheid in Rotterdam bovengemiddeld.

7. Overheden hebben actie ondernomen om de gevolgen van de crisis voor de regio te verzachten. Zet dit voldoende zoden aan de dijk?

Om de crisis het hoofd te bieden hebben verschillende overheden besloten om juist nu extra te investeren. Zo zet de Rijksoverheid in op infrastructurele projecten. Voorbeeld voor deze regio is de aanleg van de tweede Maasvlakte. Ook de provincie Zuid-Holland onderkent de ernst van de conjuncturele situatie. Zij heeft een speciaal recessieteam opgericht en haalt in 2009 €57 mln. aan investeringen naar voren. Zij investeert in herstructurering van bedrijventerreinen, waterprojecten en worden Zuid-Hollandse monumenten en cultureel erfgoed opgeknapt. In tegenstelling tot andere provincies maakt de provincie echter geen extra budget vrij en is daarmee aan de zuinige kant.

Op gemeentelijk niveau ligt de korte termijn focus vooral op het naar voren halen van investeringen in woningbouw, in de aanleg en herstel van wegen en andere infrastructuur zoals de Tweede Maasvlakte en op de arbeidsmarkt.

Zo stelde het Rotterdamse College al eerder dit jaar €200 mln. ter beschikking voor grondaankopen voor bouwprojecten. Daarnaast investeert de gemeente Rotterdam €123 mln. in particuliere woningverbetering, versnelling van investeringen in infrastructuur en eigen vastgoed. Ook wordt er actief ingezet op 'van werk naar werk'-trajecten, extra stageplekken, verlenging van schoolcarrières en actieve bemiddeling van schoolverlaters naar werk en promotie van het ondernemersschap.

Hoewel de financiële omvang beperkt is, verzachten deze acties de pijn wel.

8. Waar zouden ondernemers in deze tijden van crisis extra aandacht aan moeten besteden?

Van belang is om het hoofd koel te houden en te reageren op de marktontwikkelingen, maar tegelijkertijd voorbereidingen te treffen om te kunnen profiteren van kansen die zich aandienen. Enkele onderwerpen vergen daarbij extra aandacht:

Rustig blijven

Wie nog niet op herstel van de markt durft te vertrouwen, zal voorzichtig zijn met het aangaan van nieuwe risico's. Het is van belang om vertrouwen te houden in een zorgvuldig uitgestippelde strategie en bewust gemaakte keuzes. Het is wel zinvol om het gekozen product- of dienstenaanbod periodiek

tegen het licht te houden. U doet er goed aan verlieslatende activiteiten of klanten met weinig of onzeker toekomstig winstpotentieel af te stoten. Dit geeft rust, vergroot de focus op kernactiviteiten en geeft de rust die nodig is om nieuwe marktkansen te kunnen verzilveren.

Optimaliseren en kosten reduceren

Ook zijn de economische vooruitzichten verbeterd, in veel markten zal de met de recessie gepaard gaande overcapaciteit nog langdurig overeind blijven. Als dit in uw markt het geval is, ontkomt u soms niet aan verregaande bezuinigingen. Door toekomstscenario's uit te werken kunt u beter inschatten wat verschillende ontwikkelingen voor uw bedrijf betekenen. Maak ook een 'worst-case-scenario' en inventariseer tijdig de te nemen maatregelen bij de verschillende uitkomsten. Door uw bedrijfsvoering te optimaliseren kunt u uw kosten verlagen, terwijl u uw omzet verhoogt.

Actief acquireren

In concurrerende marktomstandigheden besteden ondernemers terecht veel aandacht aan salesactiviteiten. Er moet wel voor worden gewaakt dat de verkregen omzet ook bij uw bedrijf past. Acquisitie door middel van prijsconcurrentie vormt geen goede basis voor continuïteit in de relatie met klanten. U verliest een klant in dat geval vaak zoals u hem krijgt. Vergeet bovendien uw bestaande klanten niet. Speel in op de behoeften van goede klanten.

Flexibiliseren

Flexibiliteit is een veelomvattend begrip. Maar daarom niet minder belangrijk. Meer flexibiliteit krijgt u bijvoorbeeld door meer aandacht op uw kernprocessen te richten en zaken waar anderen beter in zijn uit te besteden. Het verkorten van doorlooptijden binnen uw bedrijf maakt dat u sneller kunt reageren op een gewijzigde marktvaart. Verder kan een flexibele arbeidsinzet voor grotere wendbaarheid zorgen. Denk bijvoorbeeld aan flexwerkers, ploegendiensten, flexibele jaarroosters de inzetbaarheid van medewerkers.

Innoveren

Innovatieve bedrijven blijken hogere verkopen te realiseren en efficiënter te werk gaan. De meest succesvolle bedrijven blijven innoveren, ook tijdens een economische neergang. Innovatie is noodzakelijk om meer klanten te krijgen of van die klanten meer opbrengsten te genereren door hen meer toegevoegde waarde te bieden. Samenwerken en partnerschappen zijn vaak bronnen van innovatieve ideeën. Dat kan gaan om het op een nieuwe wijze toepassen van een bestaand product of het ontwikkelen van een nieuw product. Een goed idee vinden is slechts het begin. De fases daarna worden steeds uitdagender zoals het overtuigen van de organisatie, het starten van een experiment en de uiteindelijke implementatie. Ga ook na of u in aanmerking komt voor de steeds ruimhartiger overheidssubsidies voor innovatie.

Meer weten?
Kijk op ING.nl/zakelijk
Of bel met

Machel Nuyten,
Regio-econoom
Zuid-Holland
020 57 61 280

Bastiaan van der Knaap,
Directeur Business Banking
Rotterdam
020 44 46 805

Disclaimer

De informatie in dit rapport geeft de persoonlijke mening weer van de analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichhouders aan de uitoefening van hun vak. Deze publicatie is opgesteld namens ING Bank N.V., gevestigd te Amsterdam en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. ING Bank N.V. is onderdeel van ING Groep N.V. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. ING Bank N.V. betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijk zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in dit rapport heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING Bank N.V. geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. De informatie in dit rapport kan gewijzigd worden zonder enige vorm van aankondiging. ING Bank N.V. noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk- en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Overneming van gegevens uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron wordt vermeld. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten.

De tekst is afgesloten op 1 december.

